

Dušan Pirjevec

Metafizika in teorija romana
(predavanja 1975-1976)

Nova revija, Ljubljana 1992

Kompleks predavanj Dušana Pirjevca (1921-1977) na oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo v študijskem letu 1975-1976 v kontekstu Pirjevčevega literarnozgodovinskega in teoretskega opusa vzpostavi dva problema. Prvi je problem časovnega okvira, v katerem so ta predavanja prvič predstavljena publiki, ker je s problemom časa nastanka zvezana namreč tudi njihova "vsebinskost" znotraj Pirjevčevega miselnega razvoja. Kot ugotavlja Janko Kos (*Dušan Pirjevec in evropski roman*), je Pirjevec prvotno marksistično optiko, sicer prepleteno z elementi Lukáčseve *Teorije romana* (1914), uvajal v svoje študije k zbirki *Sto romanov* do konca šestdesetih let. Postopno opuščanje te optike pa spodbuja poleg vpliva fenomenološke estetike zlasti filozofski vpliv Martina Heideggra od 1965. leta dalje, da naposled v izvorni preinterpretaciji popolnoma prevlada v zadnjih Pirjevčevih študijah o Cervantesovem *Don Kihotu* (študija 1973), Robbe-Grilletevem *Vidcu* (študija 1974) in Bratih Karamazovih Dostojevskega (študija 1976). V Pirjevčevem miselnem razvoju, kot ga "odseva" njegov literarnozgodovinski in teoretični opus (*Ivan Cankar in evropska literatura*, 1964; *Hlapci, heroji, ljudje*, 1968; *Estetska misel Franceta Vebra*, 1968; študije k evropskemu romanu, postumno v: *Evropski roman*, 1979; *Strukturalna poetika*, 1981; izbor spisja *Filozofija in umetnost in drugi spisi*, 1991), se pričujoča predavanja kronološko uvrščajo v Pirjevčevo poslednjo fazo, to pa besedilo opredeljuje tudi vsebinsko. Ni namreč naključje, da je izvorni naslov predavanj *Teorija romana* v knjižni izdaji razširjen v: *Metafizika in teorija romana*. Ta Pirjevčev sklop predavanj razlaga in utemeljuje specifično sintezo elementov Lukáčseve *Teorije romana* in Heideggrovega "mišljenja biti": problem t. i. ontološke diference za novoveškega romanesknega junaka, romaneskni prikaz novoveške metafizike subjekta in preseganje le-te v polju romana.

Pričujoča predavanja "zasnuje" Pirjevec iz metodološkega problema literarne vede, namreč iz vprašanja preloma v pojmovanju in raziskovanju umetnosti, kot ga domišlja francoska strukturalna poetika. Da lahko Pirjevec ohrani predpogoje za ohranitev svoje teze o romanesknem "razpiranju" ontološke diference, mora spodbiti tezo

strukturalistov, ki trdi, da sodobno pojmovanje umetnosti kot produkcije prelamlja z 2500-letno tradicijo pojmovanja umetnosti kot reprodukcije. Pirjevec zato poseže v sam začetek tradicije, v citate iz Platona in Aristotela v luči Heideggrove interpretacije določenih spornih pojmov: pojma poiesis, iz katerega izhaja pojem poezije kot pesništva oziroma besedne umetnosti. Heidegger, kot ga navaja Pirjevec, Aristotelovo definiranje poiesis kot "vzroka" za prehod iz nebivajočega (me on) v bivajoče (to on), osvetli v prvotni širši razsežnosti tega "proizvajanja": pojem "vzrok" namreč po Heideggru ni mišljen v sodobnem smislu kavzalnosti, s tem pa Heidegger (in Pirjevec) razrahlja princip geneze kot temelja novoveških raziskav. Posledica principa geneze je, da določeno stvar vidimo kot posledico njenih vzrokov, spregledamo pa jo v njeni enkratnosti, spregledamo jo "bivajočo kot tako". To "spregledanje" zakrivi tradicionalno pojmovanje resnice, kot ga zasnuje že Aristotel. Kot s Heidegrom ugotavlja Pirjevec, je pogoj za resnico stvari odkritje stvari kot take, njenega "je", kar je omogočeno le človeku. Le človek se namreč zaveda svoje smrtnosti, ničta, na ozadju tega ničta oziroma hkrati z njim pa odkrije tudi razliko glede na nič: bivajoče kot tako. To razmerje med človekom in bivajočo stvarjo kot tako po Heideggrovi interpretaciji označuje beseda aletheia, ki jo Heidegger prevede kot "neskritost", kar je zanj širši pojem od našega pojma "resnica". Metafizika resnico namreč definira kot skladnost, adekvatnost med stvarjo in njenim bistvom. Bistvo oziroma ideja pa je kajstvo stvari, njena določnost in s tem že razpoložljivost za uporabo. Tako je sama bit stvari prikrita, kar pomeni, da razmerje med človekom in stvarjo ni več temeljno razmerje neskritosti oziroma resnice. Po Aristotelu se mora filozofija obračati k že obstoječemu, k bivajočemu kot bivajočemu, kar dosega z razkrivajočim govorom (logos apophantikos), ki v Heideggrovi interpretaciji "prevaja" že obstoječe stvari iz skritosti v neskritost oziroma jih omogoči ugledati v njihovi biti. Po istem principu deluje tudi pesništvo, ki torej kot poiesis v prvotnem pomenu ni pomenil reprodukcije, pač pa produkcijo na način resničenja.

Pesništvo oziroma besedna umetnost na tej osnovi, na osnovi človekovega "spregledanja" razlike med bistvom, ki ga uteleša bivajoča stvar s svojimi lastnostmi, in bitjo stvari, razkriva to t. i. ontološko diferenco, ki jo prikaže roman na način "resničenja", razpiranja v neskritost, kot jo človek doživi na način ekstaze. Od tod dalje se preostanek predavanj v glavnem prekriva z vsebino Pirjevčevih študij o Don Kihotu in Bratih Karamazovih oziroma se ta vsebina zaradi časovnega izteka predavanj bolj nakazuje kot utemeljuje.

Objavljena predavanja so torej razmeroma sistematična filozofska utemeljitev Pirjevčeve sklepne vizije evropskega romana, tako da, kar je njihov drugi problem, šele v kombinaciji s poslednjimi Pirjevčevimi študijami k zbirki Sto romanov zadobijo celovitost. "Forma" predavanj pa naposled opravičuje tudi številna ponavljanja istih problemskih sklopov besedila.

Vanesa Matajč